

ZARAFSHON MILLIY TABIAT BOG‘I AVIFAUNASINING BIOTOPIK TARQALISH XUSUSIYATLARI

Turdoliyev Mirjalol Nosir o‘g‘li

Samarqand davlat universiteti

2-bosqich magistranti

E-mail: mirjalolturdaliyev322@gmail.com

Belyalova Leyla Enverovna

b. f. n. dots.

Samarqand davlat universiteti

ANNOTATSIYA

Zarafshon milliy tabiat bog‘ida qushlarning tarqalishi haqida ba‘zi ma‘lumotlar keltirilgan. Maqolada tadqiqot qilinadigan hududning biotopik tuzilishi tasvirlangan. Qo‘riqxonada 5 ta tipik biotop mavjud. Qushlarning dominant turlari soni berilgan.

Kalit so‘zlar: Zarafshon, Milliy bog‘, Biotop, Dominant tur, To‘qay, Qushlar.

ОСОБЕННОСТИ БИОТОПНОГО РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ОРНИТОФАУНЫ ЗЕРАВШАНСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКА

АННОТАЦИЯ

В статье приведены некоторые данные о распространении биры на территории: Зарафшанский национальный природный парк. В статье описана биотопическая структура исследуемой территории. В заповеднике 5 типичных биотопов. Приведено количество доминирующих видов птиц.

Ключевые слова: Зарафшан, национальный парк, биотоп, доминирующие виды, лес, птицы.

CHARACTERISTICS OF BIOTOPE DISTRIBUTION OF AVIFAUNA OF ZARAFSHAN NATIONAL NATURE PARK

ABSTRACT

In the article some data of the bir's distribution on: Zarafshan National Nature Park are given. The article describe biotopical structure of the investigated area. There are 5 tipical biotope in the reserve. Number of dominant species of birds are given.

Key words: Zarafshan, National Park, Biotope, Dominant species, Forest, Birds.

KIRISH

Zarafshon milliy tabiat bog'i Zarafshon daryosining o'rta oqimining o'ng qirg'og'ida joylashgan(2). Dastlab to'qaylarning biotopini va qo'riqxonada yashovchi endemik kenja turlarni muhofaza qilish maqsadida tashkil etilgan. Qo'riqxonadagi qushlarning turli xil boitoplarda tarqalishini kuzatdik. Qushlarning turli xil biotoplar bilan bog'lanish shakllari bilan belgilanadi: iqlim, o'simliklar, tuproq qatlami, relyef, suv manbalarining mavjudligi darajasi, bezovta qiluvchi omillarning mavjudligi;

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Daryo vodiysi Zarafshon Markaziy Osiyodagi eng qadimiy vohalardan biri hisoblanadi. Ilgari u bir necha kilometr kenglikdagi o'tib bo'lmaydigan chakalakzorlar bilan qoplangan. Qishloq xo'jaligining rivojlanishi munosabati bilan to'qaylar maydonlari tez qisqarib, ularning o'rnida madaniy landshaftlar shakllangan. Qolgan o'rmonlarni qirg'oqni himoya qilish inshootlari sifatida saqlab qolish uchun daryoning o'rta oqimi bo'ylab tor oraliqli o'simliklar chizig'i. Zarafshon, 1948 yilda Samarqand o'rmon xo'jaligining davlat o'rmon fondiga o'tkazilgan. To'qay majmuasi va oddiy qirg'ovulning mahalliy kenja turini saqlab qolish maqsadida O'zbekiston SSR Vazirlar Kengashining 1975 yil 11 maydagi 264-sonli qarori 1975 yil 1 sentyabr. Zarafshon qo'riqxonasi tashkil etilgan bo'lib, Samarqand viloyatining Jomboy va Bulung'ur tumanlari hududida joylashgan bo'lib, idoraviy jihatdan O'zbekiston O'rmon xo'jaligi vazirligiga qarashli Glavoxotaga bo'ysunadi.

Zarafshon milliy tabiat bog'i daryo to'qaylarini saqlab qolish maqsadida 1975-yilda davlat qo'riqxonasi sifatida tashkil etilgan bo'lib, vodiyni sof tabiatini saqlab qolishga qaratilgan edi. Hozirgi kunda Zarafshon milliy tabiat bog'ining umumiy maydoni 2426.4 gektar bo'lib, uning 1772 gektari qo'riqxonaga bo'limi hisoblanadi. Zarafshon milliy tabiat bog'i faoliyatini tashkil etish to'g'risidagi 2018-yil 7-fevralda Vazirlar Mahkamasining 82-son qarori bilan Zarafshon davlat qo'riqxonasi nigizida tashkil etildi.

Bog'da sutemizuvchilarning 24 turi, qushlarning 216 turi, baliqlarning 28 turi, sudralib yuruvchilarning 10 turi, hashoratlarning 88 turi uchraydi. O'simliklarning esa 300 turi mavjud bo'lib, ulardan 80 turi dorivor, 20 turi dekorativ, 23 turi sanoat uchun mo'ljallangan.

Natijalar va muhokamalar. Zarafshon milliy tabiat bog'i (1) hududida ushbu omilarning ta'sir darajasiga qarab quyidagi biotoplarni ajratib ko'rsatish mumkin

1. Jiyda, tol, chakanda, shakldagi mevali daraxtlar bilan ifodalanuvchi daraxt to'qaylari

2. Yulg'un, chakanda, namatak, zirk, maymunjon shakllari bilan ifodalanishi mumkin bo'lgan buta-to'qay biotopi.

3.O't- buta biotopi- erylantus, kendir, qamish, qizilmiya, qamish formalari hosilalari bilan ifodalanishi mumkin bo'lgan biotoplar.Bunday biotoplar juda kam uchraydi. Odatda daraxt-but, o't-but aralash biotoplarni tashkil etuvchi moziakali o'simliklardan tashkil topadi, chunki ba'zi hududlarda daraxtlar ancha siyrak bo'lib bu buta yoki o't o'simliklarni o'sishiga zamin yaratadi.

4. Sohil biotopi. Qo'riqxonada hududi Zarafshon daryosining o'ng qirg'og'ida joylashgan bo'lib ko'plab kanallar teskari suvlarga boy, suv sathi yil davomida o'zgarib turadi. Yuqorida keltirilgan barcha suv manbalari suv-botqoq qushlari uchun migratsiya mavsumida dam olish uchun juda qulay hisoblanadi va bu yerda to'xtab otishadi.

5. Yarim cho'l biotopi- siyrak o't o'simlik bilan qoplangan ochiq hududlar.

Daraxt o'simliklarning ornitokompleksida qushlarning jig'itoy, qirg'iy, oqqanotli qizilishton, gov kaptar, qumri, zag'izg'on, qora, qarg'a, buxoro chittagi ko'proq uchraydi. Bu yerda bahor (aprel) da buxoro chittagi (37,5%), zag'izg'on (19,3) ko'k kaptar(10,2%), mayna (6,8 %) ustunlik qiladi.

1-jadval

Tur	Hisoblangan/ soat	%
Buxoro chittagi	33	37,5
Zag'izg'on	17	19,3
Ko'k kaptar	9	10,2
Mayna	6	6,8
Kulrang pashshaxo'r	5	5,6
Yashil penochka	5	5,6
Qoraboshli inuya	4	4,5
Qishloq qaldirg'ochi	3	4,5
Zarafshon qirg'ovuli	2	2,2
Gov kaptar	2	2,2
Kulrang moyqut	2	2,2
Qumri	1	1,1
Oqqanotli qizilishton	1	1,1
Bog' chumchug'i	1	1,1
Oddiy qizilbosh chumchuq	1	1,1

May oylarida daraxtsimon to'qaylar orasida qamishzor to'qay chumchug'i(22,4%), ko'k kaptar (12,4%), mayna (10,2%) bilan dominantlik qiladi.

3-jadval

Tur	Hisoblangan/ soat	%
Qamishzor to'qay chumchug'i	11	22,4
Ko'k kaptar	6	12,4
Mayna	5	10,2
Kurkanak	4	8,2
Janub bulbuli	3	6,1
Buxori chittagi	2	4,1
Zarg'aldoq	2	4,1
Chug'urchuq	2	4,1
Oqqanotli qizilishton	2	4,1
Gov kaptar	1	2,0
Hind chumchug'i	1	2,0
Zarafshon qirg'ovuli	1	2,0
Kulrang moyqut	1	2,0
Qirg'iy	1	2,0
Miqqiy	1	2,0
Qorashaqshoq	1	2,0
Qumri	1	2,0
Kulrang pashshaxo'r	1	2,0
To'qay chumchug'i	1	2,0
Qoraboshli inuya	1	2,0

Iyun oyida daraxtsimon o'simliklar biotopida qamishzor to'qay chumchug'i(29,4%), zag'izg'on (13,7%), buxoro chittagi (13,7%) bilan ustunlik qiladi.

4-jadval

Tur	Hisoblangan/ soat	%
Qamishzor to'qay chumchug'i	15	29,3
Zag'izg'on	7	13,7
Buxori chittagi	7	13,7
Gov kaptar	3	5,8
Janub bulbuli	3	5,8
Zarafshon qirg'ovuli	3	5,8
Ko'k kaptar	1	1,9
Dala chumchug'i	1	1,9
G'urrak	1	1,9
Kulrang moyqut	1	1,9
Oqqanotli qizilishton	1	1,9
Qorashoqshoq	1	1,9
Kulrang pashshaxo'r	1	1,9
Zarg'aldoq	1	1,9
Qora qarg'a	1	1,9
Qoraboshli inuya	1	1,9
Qirg'iy	1	1,9
Mayna	1	1,9

Yozning o'rtalarida (iyul) bu biotopda tillarang kurkunak (21,4%), ko'k kaptar (14,2%), kulrang moyqut (14,2%) bilan ustunlik qiladi

5-jadval

Tur	Hisoblangan/ soat	%
Tillarang kurkunak	6	21,4
Ko'k kaptar	4	14,2
Kulrang moyqut	4	14,2
Zag'izg'on	3	10,7
Mayna	3	10,7
Qirg'iy	2	7,1
Jig'iltoy	1	3,6
Zarafshon qirg'ovuli	1	3,6
Buxoro chittagi	1	3,6
Janub bulbuli	1	3,6
Kurkanak	1	3,6

Iyul oyida (daraxtsimon to'qay) baland bo'yli teraklardan iborat bo'lgan daraxtzor to'qaylarida qushlarning 25 turi qayd etilgan bo'lib ulardan asosan buxoro chittagi (27,4%), qamishzor to'qay chumchug'i (8,1%), zag'izg'on (8,1%) bilan ustunlik qiladi

6-jadval

Tur	Hisoblangan/ soat	%
Buxoro chittagi	17	27,4
Qamishzor to'qay chumchug'i	5	8,1
Zag'izg'on	5	8,1
Qoraboshli inuya	4	6,4
Kulrang moyqut	4	6,4
Gov kaptar	3	4,8
Janub bulbuli	3	4,8
Oqqanotli qizilishton	2	3,2
Qumri	2	3,2
Qirg'iy	2	3,2
Miqqiy	1	1,6
Ko'k kaptar	1	1,6
G'urrak	1	1,6
Zarafshon qirg'ovuli	1	1,6
Oddiy kakku	1	1,6
Zarg'aldoq	1	1,6
Sassiipopishak	1	1,6
Hind chumchug'i	1	1,6
Dala chumchug'i	1	1,6
Oddiy chug'urchuq	1	1,6
Mayna	1	1,6
Qora qarg'a	1	1,6
Qora peshonali qarqunoq	1	1,6
Tuqay bulbuli	1	1,6
Kurkanak	1	1,6

Iyun oylarida buta biotoplarida qu'lshlarning 16 turi dominant qush turi sifatida qayd qilingan bo'lib, ular zich chakalakzor bo'ylab tarqalgan, ular orasida qamishzor to'qay chumchug'i (32,5%), buxoro chittagi (13,7%), zag'izg'on (9,8%), gov kaptar(9,8%) bilan ustunlik qiladi.

7-jadval

Tur	Hisoblangan/ soat	%
Qamishzor to'qay chumchug'i	18	32,5
Buxoro chittagi	7	13,7
Gov kaptar	5	9,8
Zag'izg'on	5	9,8
Janub bulbuli	3	5,9
Ko'k kaptar	1	1,9
Zarg'aldoq	2	3,9
Kulrang moyqut	2	3,9
Qora qarg'a	1	1,9
Hind chumchug'i	2	3,9
To'qay chumchug'i	1	2,0
Zarafshon qirg'ovuli	1	2,0
Qirg'iy	1	2,0
Kurkunak	1	2,0
Miqqiy	1	2,0
Qorashaqshaq	1	1,9
Qumri	1	2,0
Kulrang pashshaxo'r	1	1,9
Qoraboshli inuya	1	2,0
Oddiy qizilbosh chumchuq	1	2,0

Iyun oyida eryantus va olмали bogi' bilan ifodalanuvchi aralash to'qaylarda qushlarning 26 turi qayd etilgan bo'lib ular orasida mayna (16,3%), zag'izg'on (12,7%), buxoro chittagi (10,9%) bilan ustunlik qiladi

8-jadval

Tur	Hisoblangan/ soat	%
Mayna	9	16,3
Zag'izg'on	7	12,7
Buxoro chittagi	6	10,9
Gov kaptar	5	9,1
Zarafshon qirg'ovuli	3	5,4
Qoraboshli inuya	3	5,4
Ko'k kaptar	3	5,4
Qumri	1	1,8
Oddiy kakku	1	1,8
Qirg'iy	1	1,8
G'urrak	1	1,8

Qora uzunqanot	1	1,8
Oqqanotli qizilishton	1	1,8
Sassiqpopishak	1	1,8
Qorashaqshoq	1	1,8
Kulrang pashshaxo‘r	1	1,8
Zarg‘aldoq	1	1,8
Qora qarg‘a	1	1,8
Qishloq qaldirg‘ochi	1	1,8
Qora peshonali qarqunoq	1	1,8
Janub bulbuli	1	1,8
Oddiy qizilbosh chumchuq	1	1,8
Qamishzor to‘qay chumchug‘i	1	1,8
Kulrang moyqut	1	1,8
Dala chumchug‘i	1	1,8
Hind chumchugi	1	1,8

Iyun oyida turangi bilan qoplangan to‘qay aralash buta (asosan qoraqat) biotopida 15 turdagi qushlar qayd etilgan bo‘lib ular orasida mayna (21,8%), zarafshon qirg‘ovuli (15,6%), zag‘izg‘on (12,5%) bilan ustunlik qiladi.

9-jadval

Tur	Hisoblangan/ soat	%
Mayna	7	21,8
Zarafshon qirg‘ovuli	5	15,6
Zag‘izg‘on	4	12,5
Gov kaptar	2	6,3
Buxoro chittagi	2	6,3
Qora qarg‘a	2	6,3
Qamishzor to‘qay chumchug‘i	2	6,3
Qirg‘iy	1	3,1
Oqqanotli qizilishton	1	3,1
Qoraboshli inuya	1	3,1
Kulrang pashshaxo‘r	1	3,1
Janub bulbuli	1	3,1
Qishloq qaldirg‘ochi	1	3,1
Qora peshonali qarqunoq	1	3,1
Kulrang moyqut	1	3,1

Iyun oyida turangi, akatsiya, terak, yong‘oq o‘simliklaridan tashkil topgan daraxtzor to‘qaylarida qushlarning 22 turi qayd etilgan bo‘lib, ular orasida Buxoro chittagi (14,2%), mayna (12,2%), zag‘izg‘on (8,2%), kulrang pashshaxo‘r (8,2%) bilan ustunlik qiladi.

9-jadval

Tur	Hisoblangan/ soat	%
Buxoro chittagi	7	14,2
Mayna	6	12,2
Zag'izg'on	4	8,2
Kulrang pashshaxo'r	3	8,2
Janub bulbuli	3	4,1
Qamishzor to'qay chumchug'i	3	4,1
Gov kaptar	2	4,1
Ko'k kaptar	2	4,1
Oqqanotli qizilishton	2	4,1
Qoraboshli inuya	2	4,1
Zarg'aldoq	2	4,1
Zarafshon qirg'ovuli	1	2,0
Qirg'iy	1	2,0
Jig'iltyoy	1	2,0
Miqqiy	1	2,0
Oddiy kakku	1	2,0
G'urrak	1	2,0
Qora qarg'a	1	2,0
Qora peshonali qarqunoq	1	2,0
Qishloq qaldirg'ochi	1	2,0
Dala chumchug'i	1	2,0
Oddiy chug'urchuq	1	2,0

Iyul oyida asosan baland teraklardan iborat daraxtsimon to'qaylarda qushlarning 27 turi qayd etilgan bo'lib ular orasida mayna (17,6%), buxoro chittagi (11,8%), gov kaptar (8,8%), zag'izg'on (7,4%) bilan ustunlik qiladi Subdominant turlar dala chumchug'i va kulrang pashshaxo'rlar hisoblanadi

10-jadval

Tur	Hisoblangan/ soat	%
Mayna	12	17,6
Buxoro chittagi	8	11,8
Gov kaptar	6	8,8
Zag'izg'on	5	7,4
Dala chumchug'i	4	5,8
Kulrang pashshaxo'r	3	4,4
Zarg'aldoq	3	4,4
Qamishzor to'qay chumchug'i	2	2,9
Qoraboshli inuya	2	2,9
Ko'k kaptar	2	2,9
Qumri	2	2,9
Oqqanotli qizil ishton	2	2,9
Sassiqqopishak	2	2,9

Hind chumchug'i	2	2,9
Oddiy chug'urchuq	2	2,9
Zarafshon qirg'ovuli	1	2,9
Qirg'iy	1	2,9
Jig'iltyoy	1	2,9
Miqqiy	1	2,9
Oddiy kakku	1	2,9
G'urrak	1	2,9
Qora qarg'a	1	2,9
Qorapeshonali qarqunoq	1	2,9
Kulrang moyqut	1	2,9
Jabub bulbuli	1	2,9
Qishloq qaldirg'ochi	1	2,9

Iyul oyida qo'riqxonaning qo'riqlanadigan hududida turli xil biotoplar (qirg'oq, daraxt-buta-o'tlar biotoplar (baland bo'yli teraklar, tol, qaraqat, yong'oq, eriyantus, qamish iborat)) da 22 turdagi qushlar qayd etilgan, ular orasida oddiy chug'urchuq (43,7%), mayna (16,9%), hind va dala chumchug'i (10,9%) bilan ustunlik qiladi. Subdominant turlar esa kulrang pashshaxo'r, daryo chigirtkachisi hisoblanadi

11-jadval

Tur	Hisoblangan/ soat	%
Oddiy chug'urchuq	80	43,7
Mayna	31	16,9
Hind chumchug'i	20	10,9
Dala chumchug'i	10	5,5
Kulrang pashshaxo'r	7	3,8
Daryo chigirtkachisi	5	2,7
To'qay chumchug'i	4	2,1
Ko'k kaptar	3	1,6
Qishloq qaldirg'ochi	3	1,6
So'fito'rg'ay	3	1,6
Tillarang karkunak	2	1,1
Buxoro chittagi	2	1,1
Zag'izg'on	2	1,1
Janub bulbuli	2	1,1
Qamishzor to'qay chumchug'i	2	1,1
Qoraboshli inuya	2	1,1
Qirg'iy	1	0,5
Jig'iltyoy	1	0,5
Sassiqpopishak	1	0,5
Qashg'aldoq	1	0,5
Kurkunak	1	0,5
Uzundumli qarqunoq	1	0,5

Buta va o't o'simliklar bilan qoplangan, asosan majnuntol, na'matak, erylantus o'simliklar bilan qoplangan sukssesiya joyida 14 turdagi qushlar qayd etilgan bo'lib, ular orasida buxoro chittagi va zag'izg'on dominantlik qiladi.

12-jadval

Tur	Hisoblangan/ soat	%
Buxoro chittagi	16	47,0
Zag'izg'on	6	17,6
Qirg'iy	1	2,9
Ko'k kaptar	1	2,9
Zarafshon qirg'ovuli	1	2,9
Qoraboshli inuya	1	2,9
Kulrang moyqut	1	2,9
Janub bulbuli	1	2,9
Hind chumchug'i	1	2,9
Qishloq qaldirg'ochi	1	2,9
Oddiy chug'urchuq	1	2,9
Mayna	1	2,9
Qorapeshonali qarqunoq	1	2,9
Kurkunak	1	2,9

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki Zarafshon milliy tabiat bog'i to'qaylar turli abiotik va antropogen omillar ta'sirida Zarafshon daryosi suv sathi pasayishi natijasida to'qay o'simliklarni kamayishiga olib kelmoqda. Bu esa o'z navbatida milliy bog' to'qaylarida yashovchi qushlarning yashash va ko'payishi, oziqlanishiga salbiy ta'sir o'tkazib kelmoqda. Bu kabi antropogen omillarning oldini olishga qaratilgan amaliy ishlarni olib borish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Салимов Х.В. Орнитологические комплексы тугаев и перспективы их сохранения. Автореферат на соиск. уч. степени к.б.н.- Москва, 1981.20 с.
2. Фундукчиев С.Э., Багдасарова В.А. Зарафшанский государственный заповедник Заповедники СССР. -Москва,1990. Изд-во:Мысль.- С. 246-253